

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Artykuł:

Buławski Rajmund: Skład zawodowy ludności Polski

Źródło:

Przemysł i Handel Rok 7 1926 zeszyt 43, strony 1289-1293

Artykuł udostępniony cyfrowo w ramach zadań projektu pt.

„Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39«

H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

Minister
Edukacji i Nauki

Spółeczna
Odpowiedzialność
Nauki

Do zeszytu niniejszego dołączony jest Nr. 20
"Wiadomości Statystycznych Gł. Urz. Statystycznego".

PRZEMYSŁ i HANDEL

ROLNICTWO-FINANSE-KOMUNIKACJE

Rok VII

Warszawa, dnia 23 października 1926 r.

Zeszyt 43

WYCHODZI W SOBOTY.

REDAKCJA i ADMINISTRACJA: Elekoralna 2, pokój 26 (parter); tel.: 412-66 (Red.) i 412-73 (Admin.). Biura czynne od 9—3 pp.
KONTO CZEKOWE P. K. O. 701.

PRENUMERATA wynosi: w kraju: kwartalnie — zł 15, półrocznie — zł 30, rocznie — zł 60; za granicą: kwartalnie — fr. szwajc. 20, półrocznie — fr. szwajc. 40, rocznie — fr. szwajc. 80.

CENY OGŁOSZEŃ w zeszytach zwykłych: IV str. okładki — zł 400; II i III str. okł. — zł 300, 1/2 str. — zł 160; strony zwy-
czajne — zł 200, 1/2 str. — zł 110, 1/4 str. — zł 60, 1/8 str. (wyłącznie dla ogłoszeń przymusowych) — zł 35.
Przy ogłoszeniach kombinacyjnych, petitowych oraz tabelarycznych (bilanse i t. p.) do cen powyższych dolicza się 30%.

CENA NINIEJSZEGO ZESZYTU: zł 1.50.

TREŚĆ ZESZYTU:

Skład zawodowy ludności Polski — Dr. Rajmund Buławski. — Bilety państwowe — J. Dangel. — Rolnictwo a prze-
mysł cukrowniczy — J. Sakowicz.

Życie gospodarcze: Instytut Badania Konjunktury Gospodarczej — E. W. — Z Ministerstwa Przemysłu i Handlu. —
Górnictwo i przemysł: Górnictwo węglowe. — Rolnictwo. — Handel: Handel zagraniczny (m. in.: Bilans handlowy we
wrześniu r. b. — T. Janiszowski). — Okazje do handlu z zagranicą. — Handel wewnętrzny. — Z krajowych rynków towarowych. — Rynek
akcyjny. — Cła oraz reglamentacja handlu zewnętrznego. — Komunikacja i transport. — Żegluga
i sprawy morskie. — Kronika bieżąca: Przegląd ustaw i rozporządzeń. — Powiększenie kapitałów zakładowych w spół-
kach akcyjnych. — Nowe emisje w spółkach akcyjnych. — Terminy ogólnych zebrań w spółkach akcyjnych.

Skarbowość i finanse: Sprawy budżetowe. — Podatki i opłaty. — Kredyt i pożyczki. —
Rynek dewiz i papierów procentowych. — Z Banku Polskiego.

Przegląd zagraniczny: O długi międzysojusznicze — St. Czerkiewicz. — Przeglądy ogólne stanu
finansowego i gospodarczego poszczególnych państw: Czechosłowacja. — Kronika zagraniczna:
Ogólne. — Francja. — Stany Zjednoczone A. P. — Kanada. — Litwa. — Japonia. — Sprawy celne oraz reglamentacja handlu zew-
nętrznego w państwach zagranicznych. — Z rynków zagranicznych.

Skład zawodowy ludności Polski

Jeżeli statystykę administracyjną nazywa się często buchalterią Państwa, — to przeprowadzane w regularnych odstępach czasu spisy zawodowe moż-
naby porównać z dorocznymi inwentarzami w przed-
siębiorstwach przemysłowych lub handlowych. Dając
jak gdyby przekrój gospodarstwa społecznego w pew-
nym określonym momencie, statystyka zawodowa jest
doskonałym źródłem poznania struktury gospodarczej
i społecznej kraju.

Przy pomocy spisu zawodowego dowiadujemy się
przede wszystkim, jaka część ludności bierze czynny
udział w gospodarstwie społecznym, przyczyniając
się swą pracą do pomnażania dóbr materialnych i du-
chowych narodu, jaka zaś jest bierna zawodowo, czer-
piąc od pierwszej swe utrzymanie. Dalej, dzieląc lud-
ność na działy zarobkowe, statystyka zawodowa po-
zwala nam stwierdzić, jaki charakter gospodarczy da-
ne państwo posiada, czy jest ono krajem w przeważ-
nym stopniu rolniczym, przemysłowym, handlowym,
czy też przedstawia typ pod względem gospodarczym
mieszany. Uświadomienie sobie tego posiada niezmi-
erne znaczenie dla polityki wewnętrznej państwa. Samo
się przez się rozumie, że polityka gospodarcza rzą-

dów musi być inna w państwie, w przeważającym
stopniu rolniczym, a inna w państwie o charakterze
przemysłowym lub handlowym. Statystyka zawodowa,
będąc najlepszym odzwierciedleniem życia gospodar-
czego narodu, jakie posiadamy, pozwala wprowadzić
celowość i opartą na sumiennym zbadaniu rzeczywi-
stości myśl w chaos poczyniań państwowych.

Lecz nie tylko państwu, jako takiemu, oddaje ona
olbrzymie usługi. Wyniki spisu zawodowego, dostar-
czając szczegółowych danych o sile liczebnej wszyst-
kich ważniejszych grup zawodowych i społecznych,
zaznaczających się w życiu narodu, są jedynym
w swoim rodzaju źródłem informacyjnym dla ekono-
mistów, organizatorów życia gospodarczego i wszyst-
kich osób, biorących czynny udział w życiu publicz-
nym. Toć nie co innego, tylko właśnie wspólność za-
wodowa i społeczna stanowi zasadę organizacyjną
wszelkiego rodzaju związków politycznych, gospo-
darczych i społecznych.

Statystyka zawodowa nie ogranicza się jednakże
tylko do podania cyfr, dotyczących działów zarobko-
wych, zawodów i grup społecznych. Wprowadzając
cechę zawodu w związek z innymi cechami, charakte-
ryzującymi człowieka, jak płeć, wiek, wyznanie,
i przeprowadzając swe badania oddzielnie dla lud-

**POLSKIE
KOPALNIE SKARBOWE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU**

SPÓŁKA DZIERŻAWNA
SOCIÉTÉ FERMIERE DES MINES
FISCALES DE L'ÉTAT POLONAIS
EN HAUTE-SILÉSIE.

KRÓLEWSKA HUTA G. ŚL.
RYNEK, L. 915.

TELEFONY: KRÓLHUTA 636-640. I KATOWICE 972.

SPRZEDAŻ
WĘGLA, KOKSU, BRYKIETÓW I SIARCZAMONU
Z KOPALN. "KRÓL" BIELSZOWICE, KNURÓW.

ADR. TELEGR. **SKARBOFERME** KRÓL. HUTA.

ności miejskiej i wiejskiej, pozwala na tak głębokie wnikięcie w spłot warunków życia społeczeństwa, jak żadne inne dochodzenie statystyczne. Umożliwiająca nauce wykrywanie związków przyczynowych i ustalanie kierunku rozwojowego, jest chyba najważniejszym elementem naszego samopoznania społecznego.

Niestety wyniki pierwszego polskiego spisu zawodowego, przeprowadzonego w związku ze spisem ludności w dn. 30 września 1921 r., nie są jeszcze w całości ogłoszone. Nie można się temu dziwić, gdy się zważy ogrom wysiłków i kosztów, związanych z opracowaniem tak obszernych materiałów, jakimi są zeznania indywidualne przeszło 25,700.000* osób. Główny Urząd Statystyczny zdażył jednakże już opublikować szereg zestawień sumarycznych, wystarczających w zupełności do uchwycenia zasadniczych cech podziału zawodowego i społecznego ludności. Na tych zestawieniach oprzemy się w naszej krótkiej i z konieczności bardzo skondensowanej analizie. Wobec ogromnej złożoności zagadnienia ograniczymy się w dzisiejszym artykule tylko do najogólniejszej charakterystyki stosunków gospodarczych Państwa polskiego oraz poszczególnych jego części.

Na wstępie podajemy za „Wiadomościami Statystycznymi” krótkie zestawienie, obejmujące nie tylko teren spisu z 1921 r., lecz także Górny Śląsk i tę część ziemi Wileńskiej (miasto Wilno, powiaty Wilno-Troki, Oszmiana, Święciany), która nie była spisana w 1921 r. Dla tych ziem odnośne dane zostały obliczone na podstawie wyników ostatnich spisów zawodowych, które odbyły się na Górnym Śląsku w 1907 r., w ziemi Wileńskiej w 1897 r.

Obszary spisowe	Liczba ludności:					
	ogółem	w rolnictwie i leśnictwie	w przemyśle i handlu i komunikacji	w innych zawodach		
a) W liczbach bezwzględnych (w tysiącach):						
Polska	21.176	17.480	4.026	2.567	3.073	
Ludność, objęta przez spis z d. 30/IX 1921 r. (z włączeniem ludności, spisanej przez władze wojskowe)	25.695	16.855	3.528	2.446	2.866	
Górny Śląsk	979	282	476	84	137	
Ziemia Wileńska: miasto Wilno, powiaty: Wilno-Troki, Oszmiana, Święciany	502	343	52	37	70	
b) W odsetkach:						
Polska	100.0	64.3	14.9	9.5	11.3	
Ludność, objęta przez spis z d. 30/IX 1921 r.	100.0	65.6	13.7	9.5	11.2	
Górny Śląsk	100.0	28.8	48.6	8.6	14.0	
Ziemia Wileńska: miasto Wilno, powiaty: Wilno-Troki, Oszmiana, Święciany	100.0	68.4	10.3	7.3	14.0	

Tablica powyższa wykazuje zupełnie jasno, że Polska posiada charakter gospodarczy w przeważającym stopniu rolniczy. Mniej więcej 17 1/2 miliona osób, t. j. prawie 2/3 całej ludności Państwa, ściśle mówiąc 64.3%, żyje z rolnictwa. Z przemysłu utrzymują się tylko 4 miljn. ludności, czyli 14.9%, z handlu i komunikacji 2 1/2 miljn., czyli 9.5%, z innych zawodów 3 miljn., czyli 11.3% ludności. Liczby odsetkowe dla terenu objętego przez spis 1921 r., ze względu na wy-

* Bez Górn. Śl. i nieobjętej spisem części ziemi Wileńsk.
*) „Wiadomości Statystyczne” Nr. 4/1926. Dane spisu 1921 r. podano według ostatniego stanu opracowań.

łączenie wybitnie przemysłowego Górnego Śląska różnią się oczywiście od liczb dla całego Państwa. Rolnictwo wykazuje wyższy odsetek, przemysł niższy.

Przytoczone cyfry nabiorą jednak właściwego oświetlenia dopiero wtedy, gdy porównamy je z danymi dla innych państw. Niestety materiał, jakim pod tym względem rozporządzamy, nie jest bardzo obfity. Tłumaczy się to po części tem, że nie wszystkie państwa ukończyły już opracowanie swych spisów, przeprowadzonych po wojnie, po części zaś wynika z tego, że niektóre państwa, jak Anglja, Stany Zjednoczone, spisem zawodowym nie obejmują całej ludności, lecz ograniczają swe dochodzenia tylko do ludności zarobkującej, i to w wieku powyżej 10 lat. Przytaczając zebrane dane w poniższej tabelce, dostrzec jeszcze musimy, że posiadają one tylko orientacyjne znaczenie. Wobec nieuzgodnienia klasyfikacji zawodowych, stosowanych w poszczególnych krajach, należy przy wszelkich porównaniach międzynarodowych z zakresu statystyki zawodowej zachować jak najdalej idącą ostrożność.

Państwo	Rok spisu	% ludności przypadającej na:				
		rolnic- two i leśnic.	górnictwo i przem.	handel i komunik.	inne zawo- dy	
Bułgaria	1920	75.4	10.3	6.3	8.0	
Finlandja	1920	65.1	14.8	6.8	13.3	
Polska	1921	64.3	14.9	9.5	11.3	
Estonja	1922	59.0	15.7	7.5	17.8	
Szwecja	1920	44.0	35.0	15.2	5.8	
Czechosłowacja	1921	39.6	33.8	10.7	15.9	
Norwegja	1920	39.3	28.8	18.1	13.8	
Niemcy (w obecnych granicach, Szwajcaria)	1907	27.1	44.0	13.8	15.1	
	1920	26.6	42.6	16.7	14.1	

Według wysokości odsetków ludności rolniczej możemy wszystkie państwa z grubsza podzielić na 4 grupy, biorąc na uwagę, że wśród ludności nierolniczej najważniejszą rolę odgrywa ludność przemysłowa: 1) państwa rolnicze, t. j. posiadające przeszło 75% ludności rolniczej, 2) rolniczo-przemysłowe, t. j. takie, w których ludność rolnicza stanowi 50—75% całej ludności, 3) przemysłowo-rolnicze, t. j. państwa, w których na rolnictwo przypada 25 — 50% całej ludności, 4) państwa przemysłowe, posiadające mniej aniżeli 25% ludności rolniczej.

Przy takiej klasyfikacji państw Polska wchodzi do drugiej grupy, mianowicie grupy rolniczo-przemysłowej. Prócz Polski w tej grupie znajduje się Finlandja i Estonja; z tych państw Finlandja posiada prawie tę samą strukturę zawodową, co Polska. Państwem rolniczym w naszym sensie jest Bułgaria, gdzie na rolnictwo przypada 75.4% całej ludności. W trzeciej grupie, t. j. grupie przemysłowo-rolniczej, znajdujemy Szwecję, Czechosłowację, Norwegję, Niemcy i Szwajcarję. Czwarta grupa nie ma w naszej tabliczce żadnego przedstawiciela; weszłaby tu niewątpliwie Anglja, dla której jednak z wyłączonej już względów nie możemy podać odsetka ludności rolniczej. Ze ten odsetek jest o wiele niższy od 25, wynika z tego, że z ludności zarobkującej (czynnej zawodowo) przypada na rolnictwo tylko 7.8% (na przemysł 51.5%, handel i komunikację 22.2%, inne zawody 18.5%).

Tablica poniższa (p. str. 1291) daje pogląd na podział zawodowy w poszczególnych województwach. Niestety, z wiadomych powodów nie uwzględnia ona Górnego Śląska i części ziemi Wileńskiej. Poza tem jednak liczby, podane dla poszczególnych województw, są jeszcze o tyle niekompletne, że nie obej-

muja ludności, spisanej przez władze wojskowe (ogółem 318.525 osób — przeważnie wojsko skoszarowane). Tylko w pierwszym wierszu, zawierającym dane dla całego terenu spisowego, wstawiono tę ludność. Dla poszczególnych województw nie można było tego uczynić, ponieważ w publikacjach urzędowych lud-

ność, spisana przez władze wojskowe, figuruje tylko w ogólnych liczbach dla całego Państwa, bez podziału na województwa.

Zanim przystąpimy do omawiania tablicy 2, damy kilka uwag, wyjaśniających zawartość poszczególnych rubryk.

Województwa	Ogółem	Rolnictwo i leśnictwo	Górnictwo i przemysł	Handel	Komunikacja i transport	Służba publiczna i wolne zawody	Służba domowa i inne usługi osobiste	Inne zawody
a) w liczbach bezwzględnych								
Polska wraz z ludnością, spisana przez władze wojskowe	25,694.700	16,854.730	3,528.115	1,611.167	834.764	752.766	341.904	1,771.254
Polska bez ludności spisanej przez władze wojskowe	25,376.175	16,854.313	3,528.100	1,611.149	834.753	752.527	341.802	1,453.531
Grupa wschodnia:								
Okr. adm. wileński	476.164	421.742	21.027	13.283	4.607	5.684	2.124	7.697
woj. nowogrodzkie	823.089	688.784	45.830	25.248	10.244	13.207	4.632	35.144
„ poleskie	881.005	722.613	57.904	34.508	20.744	15.142	4.831	26.233
„ tarnopolskie	1,428.520	1,160.605	85.517	66.784	18.763	31.896	9.063	55.892
„ wołyńskie	1,437.907	1,164.939	104.107	82.556	17.532	20.998	8.559	33.216
„ stanisławowskie	1,339.191	1,032.033	103.073	62.858	34.096	31.800	9.898	65.433
Grupa środkowa:								
woj. lubelskie	2,087.951	1,533.286	228.537	139.401	43.539	46.192	21.021	75.975
„ białostockie	1,305.284	943.645	149.089	65.454	35.662	33.262	12.367	65.805
„ lwowskie	2,718.014	1,927.891	254.709	175.348	81.067	93.476	35.267	150.256
Grupa zachodnia:								
woj. krakowskie	1,992.810	1,308.431	281.699	112.820	87.018	70.661	32.704	99.477
„ pomorskie	2,535.781	1,568.726	539.344	170.521	70.589	56.141	31.724	98.736
„ poznańskie	935.643	579.619	126.243	33.609	54.126	32.537	13.752	95.757
„ łódzkie	1,967.865	1,096.866	329.693	95.065	129.334	74.489	38.205	204.213
„ warszawskie wraz m. st.	2,252.769	1,210.677	554.673	187.395	61.783	61.199	38.697	138.345
Warszawą	3,049.511	1,442.055	596.112	337.107	157.257	152.714	74.650	289.616
w tem woj. warszawskie	2,112.798	1,433.307	273.674	121.496	58.448	51.336	28.026	146.511
m. st. Warszawa	936.713	8.748	322.438	215.611	98.809	101.378	46.624	143.105
Śląsk Cieszyński	144.671	52.401	51.543	9.192	8.362	7.129	4.308	11.736
b) w liczbach względnych								
Polska wraz z ludnością, spisana przez władze wojskowe	100.0	65.6	13.7	6.3	3.3	2.9	1.3	6.9
Polska bez ludności, spisanej przez władze wojskowe	100.0	66.4	13.9	6.4	3.3	3.0	1.3	5.7
Grupa wschodnia:								
Okr. adm. wileński	100.0	88.6	4.4	2.8	1.0	1.2	0.4	1.6
woj. nowogrodzkie	100.0	83.7	5.6	3.1	1.2	1.6	0.6	4.2
„ poleskie	100.0	82.0	6.5	3.9	2.4	1.7	0.5	3.0
„ tarnopolskie	100.0	81.3	6.0	4.7	1.3	2.2	0.6	3.9
„ wołyńskie	100.0	81.0	7.2	5.7	1.2	1.9	0.7	2.3
„ stanisławowskie	100.0	77.1	7.7	4.7	2.5	2.4	0.7	4.9
Grupa środkowa:								
woj. lubelskie	100.0	73.4	11.0	6.7	2.1	2.2	1.0	3.6
„ białostockie	100.0	72.3	11.4	5.0	2.7	2.6	1.0	5.0
„ lwowskie	100.0	70.9	9.4	6.4	3.0	3.4	1.3	5.6
Grupa zachodnia:								
woj. krakowskie	100.0	65.6	14.1	5.7	4.4	3.6	1.6	5.0
„ kieleckie	100.0	61.9	21.3	6.7	2.8	2.2	1.2	3.9
„ pomorskie	100.0	61.9	13.5	3.6	5.8	3.5	1.5	10.2
„ poznańskie	100.0	55.7	16.8	4.8	6.6	3.8	1.9	10.4
„ łódzkie	100.0	53.8	24.6	8.3	2.7	2.7	1.7	6.2
„ warszawskie wraz z m. st.	100.0	47.3	19.5	11.1	5.2	5.0	2.4	9.5
Warszawą	100.0	67.8	13.0	5.8	2.8	2.4	1.3	6.9
w tem woj. warszawskie	100.0	0.9	34.4	23.0	10.6	10.8	5.0	15.3
m. st. Warszawa	100.0	0.9	34.4	23.0	10.6	10.8	5.0	15.3
Śląsk Cieszyński	100.0	36.2	35.6	6.4	5.8	4.9	3.0	8.1

Rubryka „Rolnictwo i leśnictwo” obejmuje nie tylko te zawody, lecz także rybactwo, hodowlę zwierząt i ogrodnictwo. Cały przemysł rolny, jak cukrownictwo, gorzelnictwo, młynarstwo, przetwarzanie ziemniaków i warzyw, wyrób produktów nabiałowych i t. d., jest jednak zawarty w rubryce następnej „Górnictwo i przemysł”. W tej rubryce uwzględniono też

przemysł drzewny, jak tartaki i t. p. Piekarnictwo, rzeźnictwo i t. p. weszło do przemysłu, chyba że chodziło wyłącznie o sprzedaż artykułów piekarskich, rzeźniczych, wtenczas bowiem znalazło się w rubryce „Handel”. Do handlu włączono też hotele, jadłodajnie (restauracje, cukiernie i t. p.), wynajem oraz dozór mieszkań. Pod „innymi usługami osobistymi” należy ro-

zumieć przedewszystkiem strzyżenie, golenie, kosmetykę, pranie, prasowanie i t. p. Rubryka „Inne zawody” łączy wszystkie zawody, nieuwzględnione w żadnej z poprzednich rubryk. Weszły tu więc osoby, zaliczone do armii, marynarki, lotnictwa wojskowego, spisane przez władze cywilne (dla całego Państwa liczba wynosi 122.728), dalej wszystkie te osoby, które z tych czy innych powodów w dniu spisu nie zarobkowały, jak bezrobotni, rentjerzy, emeryci, więźniowie, osoby, przebywające w przytułkach, szpitalach, a także młodzież ucząca się, nie mieszkająca przy rodzicach. Łączna liczba tych osób wynosi 718.545. Wreszcie znaleźli się w rubryce „Inne zawody” także wszyscy ci, którzy pytań, dotyczących zawodu na formularzu spisowym wogóle nie wypełnili lub wypełnili nie dość dokładnie (612.258 osób).

Co do samej klasyfikacji zawodowej należy jeszcze wyjaśnić, że ludność została podzielona na poszczególne działy zawodów nie według osobistych czynności, lecz na podstawie przedsiębiorstwa lub instytucji, w której lub dla której była wykonywana funkcja zarobkowa. Personel handlowy w przedsiębiorstwach przemysłowych np. wszedł do przemysłu, a nie do handlu. Rzemieślnicy, czynni na folwarkach, znaleźli się w rolnictwie, nie w przemyśle i t. p. Prócz osób, bezpośrednio zarobkujących, t. zw. czynnych zawodowo, poszczególne działy zawodów skupiają dalej także wszystkich członków rodzin (żony, dzieci), nie wykonywających żadnej pracy zawodowej. Ci, t. zw. bierni zawodowo, zostali poklasyfikowani według zawodu utrzymujących ich głów rodzin. W ten sposób poszczególne działy zawodów łączy nie tylko bezpośrednio pracujących, lecz wszystkie osoby, czerpiące swe utrzymanie z danej gałęzi gospodarstwa społecznego.

Wychodząc z założenia, że strukturę zawodową najlepiej charakteryzują odseki ludności rolniczej, uszeregowaliśmy w tablicy 2 wszystkie województwa według tych odsetków, rozpoczynając od najwyższego, a kończąc na najniższym, i podzieliśmy je na 3 grupy, stanowiące także pod względem terytorjalnym zwarte całości: wschodnią, środkową i zachodnią.

Najmniej zróżnicowana pod względem zawodowym jest grupa wschodnia, obejmująca spisane w 1921 r. cztery powiaty ziemi Wileńskiej (Brasławski, Duniłowicki, Dziśnieński i Wilejski) oraz województwa: Nowogrodzkie, Poleskie, Wołyńskie, Tarnopolskie i Stanisławowskie. Grupę tę znamionuje przedewszystkiem fakt, że przeszło $\frac{3}{4}$ całej ludności żyje z rolnictwa i zawodów pokrewnych (leśnictwa, rybołówstwa i t. d.). Poza województwem Stanisławowskim przypada na ten dział zawodu nawet 80% całej ludności, a w okręgu administracyjnym wileńskim, nie obejmującym żadnego większego ośrodka miejskiego (m. Wilno nie było spisane w 1921 r.), aż 88'6%.

Tak wysokie odsetki ludności, utrzymującej się z rolnictwa, świadczą o tem, że inne działy zawodów są tu bardzo słabo rozwinięte. To też najwyższy odsetek ludności przemysłowej, jaki spotykamy w wschodniej grupie województw, to 7'7% w woj. Stanisławowskim. Drugiem z rzędu jest województwo Wołyńskie z 7'2%. Pozostałe województwa posiadają około 6% przemysłu, a okrąg administracyjny wileński tylko 4'4%.

Także odsetki ludności, utrzymującej się z handlu, w województwach wschodnich należą do najniższych w całym Państwie (2'8—5'7%). Mimo to, w porównaniu z bardzo słabym rozwojem przemysłu, od-

setki te trzeba nazwać zbyt wybujałymi. Dziwnem musi się wydawać, że takie województwa, jak Stanisławowskie, Tarnopolskie, a także Poleskie, posiadają więcej handlu od woj. Pomorskiego, gdzie życie gospodarcze przecież bije znacznie żywszym tempem, a woj. Wołyńskie ma ludności, żyjącej z handlu, nawet więcej od woj. Poznańskiego, a tyleż co woj. Krakowskie.

Pod względem komunikacji i transportu jedynie woj. Stanisławowskie i Poleskie wykazują nieco wyższe odsetki (2'5 wzgl. 2'4%); w pozostałych województwach utrzymuje się z tych zawodów nie wiele więcej jak 1 osoba na 100.

Niewysokie są też odsetki ludności, znajdujące swe utrzymanie w służbie publicznej i wolnych zawodach (1'2—2'4%). Gdy porównamy dwa województwa małopolskie, wchodzące w skład grupy wschodniej, z pozostałymi, spostrzeżemy jednak ciekawą różnicę: w obu województwach małopolskich odsetek służby publicznej i wolnych zawodów jest wyższy.

Odsetek ludności, przypadający wreszcie na służbę domową i inne usługi osobiste, w grupie wschodniej nigdzie nie dosięga 1. W dwóch województwach małopolskich jednak odsetek ten jest także przeciętnie wyższy, aniżeli w województwach wschodnich b. dzielnicy rosyjskiej.

Do środkowej grupy województw zaliczyliśmy woj. Lubelskie, Białostockie i Lwowskie. W grupie tej odsetek ludności rolniczej wynosi już mniej aniżeli 75, lecz zawsze jeszcze utrzymuje się powyżej 70. Najmniej ludności rolniczej przytem posiada woj. Lwowskie (70'9%). Z faktu tego zdawałoby się wynikać, że województwo to przewyższa woj. Białostockie i Lubelskie pod względem rozwoju przemysłu. Tak jednak nie jest. W woj. Białostockim żyje z przemysłu 11'4% ludności, w woj. Lubelskiem 11'0%, a w woj. Lwowskim tylko 9'4%. Ten stan rzeczy tłumaczy się wyższymi odsetkami komunikacji i transportu, a zwłaszcza t. zw. zawodów niewytwórczych w woj. Lwowskim. Pod względem handlu woj. Lwowskie zajmuje drugie miejsce; z tego działu zawodu czerpie tu swe utrzymanie 6'4% ludności, podczas gdy w woj. Lubelskiem 6'7, a w woj. Białostockim 5'0%; pod względem komunikacji, transportu i pozostałych zawodów woj. Lwowskie wysuwa się jednak na pierwszy plan. Odsetki komunikacji wynoszą w woj. Lwowskim 3'0%, w woj. Lubelskiem i Białostockim tylko 2'1% wzgl. 2'7%; służby publicznej i wolnych zawodów mamy w woj. Lwowskim 3'4%, w dwóch pozostałych województwach 2'2% wzgl. 2'6%, usług osobistych 1'3.

Gdy grupę środkową porównamy z wschodnią, zauważymy, że stosunki zawodowe są tu już o wiele więcej skomplikowane. Odsetki rolnictwa we wszystkich województwach środkowych są niższe, przemysłu, służby domowej i innych usług osobistych wyższe. Także w działach handlu i komunikacji i służby publicznej województwa środkowe skupiają stosunkowo więcej osób, chociaż zachodzą tu pewne, nieznaczne zresztą wyjątki.

Trzecia grupa województw — zachodnia, nie posiada struktury zawodowej tak jednolitej, jak pierwsze dwie. Wyodrębniają się w niej z jednej strony woj. Krakowskie, Poznańskie i Pomorskie, z drugiej strony woj. Kieleckie, Łódzkie i Warszawskie z m. Warszawą. Zupełnie odmienny charakter wreszcie posiada Śląsk Cieszyński, który jest jednak zbyt mały tak pod względem powierzchni (1.009 km.²) jak i liczby ludności (144.671 osób), by go stawiać na jednym

poziomie z województwami. Miasto Warszawę włączyliśmy do woj. Warszawskiego, bo aczkolwiek jako stolica Państwa pełni funkcje kierownicze w życiu całego kraju, to jednak nie straciło ono swego charakteru jako ośrodek życia gospodarczego i administracyjnego województwa, na terenie którego się znajduje — narówni z takimi miastami, jak Łódź, Lwów, Kraków i t. p. Wyeliminowanie m. Warszawy z woj. Warszawskiego nadałoby temu województwu niesłusznie charakter zbyt słabo rozwiniętego pod względem gospodarczym.

Woj. Krakowskie, Poznańskie i Pomorskie są do siebie bardzo podobne, o ile chodzi o komunikację i transport i t. zw. zawody niewytwórcze. Pod względem komunikacji i transportu woj. Pomorskie i Poznańskie zajmują wśród wszystkich województw pierwsze miejsce, skupiając w tym dziale zawodu nawet więcej ludności, aniżeli w dziale handlu, woj. Krakowskie zaś ustępuje tylko Śląskowi Cieszyńskiemu i woj. Warszawskiemu, zawdzięczającemu swój wysoki odsetek m. Warszawie. Podobnie pod względem służby publicznej i wolnych zawodów wyższe odsetki od rozpatrywanych trzech województw wykazują jedynie Śląsk Cieszyński i woj. Warszawskie z m. Warszawą. Wreszcie odsetki służby osobistej województw: Krakowskiego, Poznańskiego i Pomorskiego należą także do największych w całym Państwie.

Większe różnice wykazują wymienione trzy województwa, gdy chodzi o rolnictwo, górnictwo i przemysł oraz handel. Najwięcej uprzemysłowione jest woj. Poznańskie (16'8%), drugie miejsce zajmuje woj. Krakowskie (14'1%), trzecie woj. Pomorskie (13'5%). Inną kolejność otrzymamy, gdy rozpatrzmy te województwa pod kątem widzenia odsetków ludności, utrzymującej się z handlu. Wówczas na pierwsze miejsce wysunie się woj. Krakowskie (15'7%), na drugim ujrzymy woj. Poznańskie (14'8%), na trzecim woj. Pomorskie (13'6%). O tem, że dwa województwa, wchodzące w skład b. dzielnicy pruskiej, w porównaniu z innymi województwami mają mało ludności handlowej, była już wyżej mowa.

Dziwnem może się wydawać, że woj. Krakowskie ma wyższy odsetek rolnictwa (65'6%) aniżeli woj. Pomorskie (61'9%), mimo wyższe odsetki przemysłu i handlu. Tłumaczy się to tem, że woj. Pomorskie — tak samo zresztą jak woj. Poznańskie — skupia stosunkowo większe liczby ludności w działach komunikacji, służby publicznej i innych zawodów.

Do rozpatrzenia pozostały jeszcze trzy województwa: Warszawskie, Łódzkie i Kieleckie, wyodrębniające się z pośród wszystkich najwyższymi odsetkami ludności, żyjącej z przemysłu, a w woj. Kieleckim także z rolnictwa. Na ten dział zawodu przypada w woj. Warszawskim i Kieleckim mniej więcej $\frac{1}{3}$, w woj. Łódzkim $\frac{1}{4}$ ludności. Woj. Warszawskie i Łódzkie wyróżniają się poza tem stosunkowo największymi liczbami ludności, czerpiącej swe utrzymanie z handlu; woj. Kieleckie stoi pod tym względem na trzecim miejscu narówni z woj. Lubelskiem. Jeżeli woj. Kieleckie mimo tak wysoki rozwój przemysłu i handlu posiada ludności rolniczej tyle, co woj. Pomorskie, a więcej od woj. Poznańskiego, to należy to przypisać znacznie wyższemu odsetkom komunikacji i służby publicznej w b. dzielnicy pruskiej. Działy te w b. Kongresówce, podobnie zresztą jak w wschodnich województwach, wykazują niewysokie odsetki. Poza województwem Warszawskiem, do którego włączono m. stoł. Warszawę, najwyższy odsetek komunikacji —

to 2'8% w woj. Kieleckim, najwyższy odsetek służby publicznej i wolnych zawodów — to 2'7% w woj. Łódzkim. Województwo Łódzkie zajmuje też jedno z pierwszych miejsc pod względem służby domowej i usług osobistych, oczywiście dając pierwszeństwo województwu Warszawskiemu wraz z m. Warszawą.

Jak widzimy, mimo zasadniczą przewagę rolnictwa, struktura gospodarcza poszczególnych części Państwa wykazuje dość duże różnice. Nie mówiąc o Śląsku Cieszyńskim, gdzie na rolnictwo przypada tylko 36'2% ludności, odsetki ludności rolniczej wahają się w poszczególnych województwach między 47'3% w woj. Warszawskim i 88'6% w okręgu administracyjnym Wileńskim (czterech powiatach, objętych przez spis 1921 r.). Jeżeli chodzi o przyczyny różnic w strukturze zawodowej poszczególnych części Państwa, to należy ich przedewszystkiem szukać w istnieniu w niektórych województwach silnych centrów górniczych i przemysłowych o wyraźnym charakterze wielokapitalistycznym. Rzecz jasna jest, że takie okręgi górnicze lub przemysłowe, jak Zagłębie Dąbrowskie, Łódź, Borysław i t. p. silnie obniżają odsetek ludności rolniczej województw, w skład których wchodzi. Jeżeli województwom tym nie nadają piętna wyraźnie przemysłowego, to wynika to z tego, że stanowią naogół niewielkie obszary w porównaniu z rolniczymi okręgami, z którymi w granicach województw zostały połączone.

Różne ukształtowania się struktury gospodarczej znajdują swe wytłumaczenie jednak także w różnicach ogólnego poziomu kultury materialnej i duchowej, będących wynikiem odmiennych dziejów politycznych i gospodarczych poszczególnych dzielnic. Wyższy rozwój kulturalny, budzący większe potrzeby, idzie zazwyczaj w parze z silniejszym przemysłem, poza tem jednak sprowadza wogóle większe zróżniczkowanie zawodów, powodując rozszerzanie sieci komunikacyjnej, a przedewszystkiem umożliwiając większej liczbie ludności poświęcanie się służbie publicznej i t. zw. wolnym zawodom.

Obserwujemy to w sposób zupełnie jasny zwłaszcza w województwach zachodnich. Województwa te, chociaż poza złożami soli koło Inorocławia i Wapna nie rozporządzają żadnymi poważniejszymi bogactwami kopalniami i nie rozwinęły też żadnych specyficznych gałęzi przemysłu na wielką skalę, posiadają jednak dość wysokie odsetki ludności przemysłowej. Pod względem rozwoju sieci komunikacyjnej nie dorównywa im żadne inne województwo. A także w działach służby publicznej i wolnych zawodów oraz służby domowej i innych usług osobistych skupiają stosunkowo bardzo wysokie liczby ludności.

Podobnie woj. małopolskie wyróżniają się wysokimi odsetkami komunikacji, a zwłaszcza służby publicznej i wolnych zawodów. Największy procent komunikacji i transportu we wschodniej grupie województw miało woj. Stanisławowskie, w środkowej woj. Lwowskie; także woj. Krakowskie ma procent komunikacji wyższy od woj. Kieleckiego i Łódzkiego. Co do służby publicznej i wolnych zawodów jest rzeczą charakterystyczną, że woj. Stanisławowskie i Tarnopolskie, które mają strukturę zawodową bardzo podobną do woj. wschodnich, pod względem siły liczebnej tych zawodów równają się jednak raczej województwom Warszawskiemu i Kieleckiemu, woj. Krakowskie i Lwowskie zaś wykazują procenty, niespotykane zupełnie w b. dzielnicy rosyjskiej poza m. Warszawą.

Dr. Rajmund Buławski